

BALIKESİRLİ DEVLETOĞLU YÛSUF'UN VİKÂYENÂME TERCÜMESİ VE BİR NÜSHASININ TANITIMI*

Erdoğan BOZ**

Vikâyenâme Tercümesi, Balıkesirli Devletoğlu Yusuf tarafından yazılarak Anadolu sahasının ilk manzum fıkıh kitabı olarak ortaya konulmuştur. Bu eseri yazan Devletoğlu Yusuf'un hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Doğum tarihi hakkında genel kaynaklarda bir bilgi bulunmamasına karşılık Karesî Meşâhîri adlı eserde doğum tarihi H.798 olarak verilmektedir.¹ Doğum yeri ise açıktır. Bunu adı geçen eserin **Faslı fî beyânı sebebi nazmü'l-kitâb** bölümündeki şu beytin ilk mısraından anlıyoruz:

Balıkesrî olmuş anuñ mevlidi

hem sekiz yüz dahı yigirmi yedi (1b/2)***

Anadolu sahasında yazılmış ilk manzum fıkıh kitabı olan bu eser, **Vikâye, Vikâye Tercümesi, Hidâye ve Vikâye Tercümesi, Manzûm Fıkıh, Kitâb-ı Manzûme, Kitâbü'l- Beyân, Tuhfe-i Murâdî ve Murâdnâme** adlarıyla da anılmasına rağmen daha çok **Vikâyenâme** adıyla meşhurdur.² Özel kütüphanemizde bulunan ve tanıtımını yapacağımız Vikâyenâme nüshasında kitabın alt ağzına **Manzûm Fıkıh-ı Türkî** yazılmıştır.

Eserin yazılış tarihini yine Faslı fî beyânı sebebi nazmü'l-kitâb bölümündeki şu beyitlerde açıktır:

Balıkesrî olmuş anuñ mevlidi

hem sekiz yüz dahı yigirmi yedi

hicret-i târih aña irmişiken

hem yigirmi sekize girmişiken

* I. Balıkesir Araştırmaları Sempozyumu (01-02 Haziran 1998)'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Yard. Doç. Dr., AKÜ Fen -Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Bölümü

¹ İsmail Hakkı; *Karesî Meşâhîri*, İkinci Kısım, s.91, İstanbul, 1341

*** Bu yazıda verilecek olan yaprak numaraları özel kütüphanemizde bulunan ve burada tanıtımını yapacağımız nüshaya aittir.

² Mustafa Özkan; "Devletoğlu Yûsuf", *TDV İslam Ansk.* c.9, s. 243, İstanbul, 1994

bunu nazm itdi o yıllarda hemân

kim hakikat maksûd oldur bî-gümân (1b/2-4)

Bu beyitlerde Devletöđlü'nun eserini H.828-M.1423'te tamamladığı belirtiliyor. Eserin Sultan II. Murad'a sunulduğunu da yine aynı bölümdeki řu methiye dolu beyitlerde açıkça görmekteyiz:

hân-ı Murâd bin Muhammed Hâniçün

cümle iklîmlere ol sultâniçün

ol mutahhar aslı 'Osmân oğlıdur

kim o sultân bin sultân oğlıdur

hem yedinci atadan hân oldı ol

kamu 'âlem cânına cân oldı ol

oldurur řimdi Süleymân-ı zamân

taht-ı baht ıssı şehinşâh-ı cihân

hem kemâl-i hulk içinde müctebâ

hem řecâ'atde 'Alîdür Murtazâ

'adlıle 'âlemler içinde ferîd

hem sa'âdetde olupdur Bû-Sa'îd

menbâ'-ı hulk-ı hasen hüsn-i 'atâ

ma'den-i in'âm-ı ihsân-ı sehâ

aña tuhfe bil kıldum bunu uş

menfa'at duta ol andan dahı hoş (1a/14-21)

Devletöđlü, kitabının son tarafında da Sultan II. Murâd için aynı tür methiyeyi bir nevi dua makamında tekrar eder:

hem ümîz oldur ki ol řâh-ı cihân

saltanat tahtında ol fahr-i zamân

ol halım ü 'âdil ü gey lütfi bol

hem heves kılmışdur bu 'ilme ol

'aklı kâmil fehmi gökçek zihni hoş

çok kitâblar cem' kılmış şimdi uş

meşgûl olmuşdur aña leyl ü nehâr

*zî-hidâyet ıssı sultân-ı şehriyâr
bunculayın âl-i 'Osmândan dahı
kimsene hergiz nişân virmez ahi
nola ger aña dahı kılsa nazar
hem dahı olmuşdurur muhtasar
her niye andan nazar irse eger
kimiyâdur bakırı altun ider
bes murâdum oldurur Hakdan hemân
devride hayrıla bu devrân-ı zamân
ol Murâd bin Muhammed ve's-selâm
devletile 'ömri olsun müstedâm (171a/13 -21)*

Aruzun fâiâtün/ fâiâtün/fâilün kalıbıyla yazılan eser mesnevî tarzındadır. Eserde şiirsel bir başarı ve ciddî bir nazım tekniği yoktur . Zaten eserin, edebî malzemeden çok fıkıh ıstılahlarıyla dolu olması yukarıda saydığımız olumsuzlukları bir nevi zorunlu kılmaktadır. Aslında şairin de böyle bir niyeti yoktur. Bununla beraber şairin özellikle Türkçe yazma endişesini taşıması takdire şayandır. Eserin XV. yüzyıldan itibaren medreselerde bir nevi ders kitabı olarak okutulması , önemini arttırdığı gibi o devirde dinî sahada bilim dilinin de Türkçe lehine değiştiğini göstermesi açısından çok önemlidir.³

Vikâyenâme, Mahmûd bin Ahmed bin Ubeydullah el-Mahbûbî'nin (VII. / XIV. Yüzyıl) Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesa'ili'l-Hidâye adlı eserinden doğrudan yapılmış bir tercüme olmayıp muhtemelen bu eserden faydalanılarak meydana getirilmiş Arapça manzum bir eserin çevirisidir. Tercümede esas aldığı bu kaynağın dışında başka eserlerden de bazı nakillerde bulunması Devletoğlunun tek bir kitaba bağlı kalmadığını ve eserin sadece bir tercüme olmayıp aynı zamanda yarı telif bir eser özelliğini taşıdığını göstermektedir.⁴ Vikâyenâme'nin asıl dikkate değer yanı, tam bir Eski Anadolu Türkçesi metni özelliği göstererek Türk dili araştırmacıları için zengin bir ses bilgisi, şekil

³ Fuad Köprülü,; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken yay. s.354, İstanbul, 1984

⁴ Özkan, a.g.e. s.243

bilgisi ve kelime hazinesi malzemesi taşımasıdır. Eserde fikhî terimler dışında, terkiplere boğulmayan anlaşılır ve açık bir Türkçe vardır.

Eserin Hanefî mezhebine göre yazıldığı Ebu Hanife'ye övgü dolu şu beyitlerle anlaşılıyor:

*Bû-Hanîfe kavlidür bu aña sen
çünkü aslın bilmeyesin tañla sen
müctehidler muktedâsı ol imâm
râ'yı kâmil aslı muhkem ve's-selâm (171a/9-10)*

Devletoğlu, eserin metin kısmında fikhî konuları bir sohbet edasıyla işlemekte açık ve anlaşılır bir üslupla meseleleri izah ederek hükümler vermektedir.

Eserin **Besmele** ile başlayan ilk bölümünde Devletoğlu, Besmelenin hayrından söz ettikten sonra Cenab-ı Allah'a hamd ve Peygamber Efendimize salavat getirmektedir. Daha sonra gelen **Faşlı fî beyânı sebebi nazmü'l-kitâb** bölümünde ; Devletoğlu, eserini Türkçe yazdığı için hor görülmemesi gerektiğini , eserini halka dinî bilgi vermek ve kadınlara yardımcı olmak için yazdığını, bu arada zaten eserin aslının da manzum olduğunu belirterek Türkçe'ye manzum olarak çevrilişinde bir kusur olmayacağını söyler:

*diñle imdi Türkçe bir manzûm
kitâb itdügümçün siz baña itmeñ 'itâb
i niçe görüñ ulu 'âlimleri
'ilmiyle 'âmildi kâmilleri
Türk dilince dizdiler bunca kitâb
ma'na yüzinden getürdiler nikâb
kimse görüp anı inkâr itmedi
hem idenler dahı hiç 'âr itmedi
'özrini hem anda kıldı beyân
hayr-ı nas olmak dilediler hemân
pes bularuñla benüm 'ürüm beter*

nazmiyiçün dahı manzûme yeter
ya'ni kim manzûme dirler bir kitâb
nakli anuñ nazmile olmuş sevâb
anı manzûm eylemiş te'lif iden
aña ta'n olmadı hem hiç kimseden
kamu 'âlimler anı kıldı kabûl
cümle halk içinde meşhûr oldu ol
Türkî olmak manzûm olmak pes kelâm
aña hiç 'ayb olmazmış ve's-selâm
Türkçe dir dersi müderrisler ahı
hem muhaddisler müfessirler dahı

(numarasız ilk varak/17- 1a-9)

Devletoğlu, tercüme ettiği bu kitabın önemini de şu beyitlerle belirtmekte:

her kişi kim bu kitâbı okıya
hâşa kim anı öñünden ol koya
belki maksûd idine ezber kıla
'ilm-i ahkâm-ı şerâyi'dür nola (171a/11-12)

Vikâyenâme Tercümesi'nin esas metin kısmı ise toplam 53 kitâb, 24 fasl ve 87 bâb'dan oluşmaktadır. Kitaptaki bölümler sırasıyla şöyledir:

Kitâbü't-tahâret

(Faslu fi'l-mâ'il-müsta'mel, bâbü mâyecûzü bihi'l- vüdû' ve mâlâyecûz, Fasl, Fasl, Faslu fi'l-ebâ'id ,Faslu fi'l-esâ'id, Bâbü'l-vüdû', Faslu fi nevakısı'l-vüdû', Bâbü'l-teyemmüm, Bâbü'l-mesh'ele'l-hafiyin, Bâbü'l-gusl, Bâbü'l- hayz, Faslu fi'n-nifâs, Bâbü'l-encâs, Bâbü'l-istincâ',

Kitâbü's-salât

Bâbü'l-ezân, Bâbü şürûtü's-salât, Bâbü sıfatü's-salât, Bâbü'l-imâme, Bâbü'l-hades fi's-salât, Bâbü'l-vitrü'l-vâcib, Faslu fi's-sünen,

Bâbü't-terâvih, Bâbü'l-fevâyit, Bâbü sücûdü's-sehv, Bâbü salâtü'l-marîz, Bâbü secdetü't-tilâvet, Bâbü'l-misâfir, Bâbü salâtü'l-cum'a, Bâbü salâtü'l-'iyd, Bâbü't-tekbîrât, Bâbü salâtü'l-küsûf, Fasl, Bâbü salâtü'l-havf, Bâbü salâtü fi'l-Ka'be, Bâbü'l-cenâyiz, Bâbü'ş-şehîd,

Kitâbü'z-zekât

Bâbü zekâtü's-sevâyim, Fasl, Fasl, Fasl, koyun hâleti, Fasl, Bâbü zekâtü'z- zehb ve'l-fizzâ, Fasl, Bâbü mesârifü'z-zekât, Bâbü'z-zekâtü'z-zürû'i ve's- semâd, Bâbü'l-'âşir, Bâbü sadakatü'l-fitr

Kitâbü's-savm

Bâbü'n-nezr, Bâbü'l-i'tikâf,

Kitâbü'l-hacc

Kitâbü'l-nikâh

Faslu fi'l-muharremât, Bâbü'l-evliyâ'i ve'l-ekfiyâ', Bâbü'l-mihr, Bâbü nikâhü'l-kâfir, Bâbü'l-kasem

Kitâbü'r-rizâ'

Fasl

Kitâbü't-talâk

Bâbü'l-kinâyât, Bâbü't-ta'lîk, Bâbü'r-ric'at, Bâbü'l-îlâ, bâbü'z-zihâr, Bâbü'l-hal', Bâbü'l-lül'ân, Bâbü'l-'innîyn, Bâbü'l-'iddet, Bâbü sübûti'n-neseb, Bâbü'n-nafaka,

Kitâbü'l-i'tâk

Bâbü mu'taku'l-ba'zi, Bâbü'l-istilâd ve't-tedbîr

Kitâbü'l-îmân

Kitâbü'l-hudûd

Bâbü haddü'ş-şirb, Bâbü hadü'l-kazf,

Kitâbü's-serika

Bâbü kutta'u't-tarîk

Kitâbü's-süyûr

Bâbü keyfiyyetü'l-kıtâl, Bâbü'l-müvada'a, Bâbü'l-ganayim ve kısmetihâ, Bâbü istilâ'ü'l-küffâr, Bâbü'l-müstamen, Bâbü'l-öşr ve'l-harâc, Bâbü'l-mürteddîn, Bâbü'l-begât

Kitâbü'l-lakît

Kitâbü'l-lukata

Bâbü'l-âbık

Kitâbü'l-mefkûd

Kitâbü'ş-şirket

Kitâbü'l-vakf

Kitâbü'l-büyü'

Bâbü hıyârü'ş-şart, Bâbü hıyârü'r-ru'yet, Bâbü hıyârü'l-'ayb, Bâbü büyü'ü'l-fâsid, Bâbü'l-efâle, Bâbü't-tevliyet, Fasl, Bâbü'r-ribâ, Bâbü's-selem, Bâbü's-sarf

Kitâbü'l-kefâlet

Kitâbü'l-havâle

Kitâbü'l-kazâ'

Bâbü kitâbü'l- kâdî ilel-kâdî, Bâbü'l-tahkîm

Kitâbü'ş-şehâdet

Bâbü'r-rücû' 'ani'ş-şehâdet, Fasl

Kitâbü'l-vekâlet

Bâbü 'azlü'l-vekîl

Kitâbü'd-da'vâ

Bâbü mâ yüd'ıyyü'r-riclân, Bâbü da'vîü'n-neseb, Bâbü ihtilâfü'z-zevceyn fî metâ'ı'l-beyt

Kitâbü'l-akrâr

Faslu fi'l-akari bi'n-neseb

- Kitâbü's-sulh**
Kitâbü'l-müdârebe
Kitâbü'l-vedî'a
Kitâbü'l-âriyyet
Kitâbü'l-hebbet
Kitâbü'l-icâret
Kitâbü'l-mekâtib
Kitâbü'l-velâ'
Kitâbü'l-ikrâh
Fasl
Kitâbü'l-hucr
Fasl
Kitâbü'l-me'zûn
Kitâbü'l-gasb
Kitâbü's-ş-şüf'â
Kitâbü'l-kısmet
Kitâbü'l-müzâra'at
Bâbü'l-müsâkât
Kitâbü'z-zebâyh
Kitâbü'l-azhiyyet
Kitâbü'l-kerâhiyyet
Faslu fi'l-istibrâ'
Kitâbü'l-ihyâ'i'l- mevât
Kitâbü's-ş-şirb
Kitâbü'l-eşribe
Kitâbü's-sayd

Kitâbü'r-rehn

Kitâbü'l-cinâyât

Bâbü mââyûcibü'l-kûdı mâlâyûcibü, Bâbü'l-kısâs fi mâdûni'n-nefs, Fasl, Bâbü cinâyetu'l-mülûk ve'l-cinâyeti 'aleyhi, Bâbü'l-kaseme

Kitâbü'l-vesâyâ

Fasl

Kitâbü'l-hünsâ

Eserin pek çok kütüphanede yazma nüshaları vardır. Ancak bunlar ilim alemine henüz tam olarak tanıtılmış değildir. Bildiđimiz kadarıyla eser üzerinde lisans ve yüksek lisans tezleri yapılmış olmasına rağmen eserin tam tenkidli bir neşri henüz geręekleşmemiřtir. Türk dili için bu kadar önemli olan bu eserin, bir an evvel tam tenkidli bir neşrinin yapılması büyük önem taşımaktadır.

Daha önce, ilk 50 yaprak üzerinden imlâ özelliklerini yayınladıđımız⁵ Özel kütüphanemizde bulunan Vikâyenâme nüshasının tavsifi özellikleri:

Bulunduđu yer : Erdoğan Boz özel kütüphanesi

Yk. : 171

St. : 21

Yazı : Bozuk nesih ve ta'lik

Ebat :200x135mm, 150x90mm

Müstensih :Bekr-i Fâkih b. Velî

İstinsah Tarihi : H.955-M.1548

Cildi : Karton kapak,siyaha çalar koyu vişne çürüğüderi sırt, kapak içleri zaman sararmış ve çok yıpranmış kalınca bir kağıtle kaplı.

Sütun : Çift

⁵Erdoğan Boz, "Vikâyenâme Tercümesinin İmlâ Özellikleri", *Akademik Çerçeve*, Güz, nr.3, s.56-62, Kahramanmaraş,1994

Mürekkep : Sözbaşları kırmızı

Kâğıt : Aharlı, kalın, uçları zamanla nemdensararmış, sarıya çalar beyaz renk

Baş :

ve bihi neste'in billâh

bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

evvel ismu'llâhıla başladuk uş

işi bismi'llâhıla kılduk zî-hoş

(Ayrıca baş tarafta dört varak halinde eserin fihristi bulunmaktadır)

Son:

Hak Te'âlâ rahmeti olsun aña

bunu nazm iden hayrıla aña (171b/3)

171b/4-10 Arapça beyitlerin meali: Allah'ın rahmetine müracaat eden zayıf ve nahif kulun elinden bu mübarek nüsha-yı şerife bu şekilde bitti. Bekr-i Fakîh b. Velî, Allah onu, babası ve annesini bağışlasın ve güzel kılsın. 955 senesi Rabî'ü'l- evvel ayının bir perşembe günü sabah vakti. **Târîh 955** . Hattı yazan toprağa gitse de yazısı baki kalır. Ey benim Halıkım, beni bağışla ve tövbemi kabul et, hatalarımı affet.

KAYNAKÇA

BOZ, Erdoğan; "Vikâyenâme Tercümesinin İmlâ Özellikleri", *Akademik Çerçeve*, Güz, nr.3, s.56-62, Kahramanmaraş,1994

HAKKI, İsmail; *Karesî Meşâhîri* , İkinci Kısım, İstanbul, 1341

KÖPRÜLÜ, Fuad.; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken yay. İstanbul, 1984

ÖZKAN, Mustafa; "Devletoğlu Yûsuf", *TDV İslam Ansk.* c.9, s. 243,

İstanbul, 1994